

ցած Հայաստանի հին թագաւորութեան բերքներն՝ այսօր Ռուսիոյ, Պարսկաստանի և Թուրքիոյ մէջ բաժանուալ են. Ռուսիոյ վերջին պատերազմին մէջ անոր մի մասն ևս կորցելը:

«Երբարութիւնն ամենուն համար ալ հաւասար պէտք է լինի. այս է մեր սկզբունքը: Եթէ զեղծմունք և կեղծքունք կան, թող դադարեն. անկէ լաւագոյն բան չէ կայ: Ենթահակալ կը լինիմք նոցա, որք անկեղծապէս կը փախաբն մեր վերածնութեան, և ամեն զեղծմանց ջնջումը միայն կը խնդրեն, որ զաւանդին մէջ որ լինի: Բայց երբեք չը պիտի հաւանիմք որ բաւերնորոգման պատրուակաւ մեր երկիրը բաժանին: Եւս այնպիսի կէտ մ'է, զոր մեր քաղաքները երբեք մոռանալու չեն մեզ տուած խրատներուն մէջ: Պարծեմք ոչ ոք կրնայ մեզ դէմ բարկանալ այն պատճառաւ թէ մեր ինքնասպանութիւնը չեմք ուզել»:

(Մալախ)

ՆԱԽԱԿ ՊԵՐԱԿ ԱՍՏՆԱԿ
—
Թուական. 11 հոկտեմբերի

Բրդերի արշաւանքը օրըստօրէ աւելի ընդարձակուած է, աւելի սարափակել կերպարանք է ստանում: Երանք առանձին խումբերով տարածվել են այժմ Ռւրմի լճակը շրջապատող բոլոր գաւառներում: Իմ նախընթաց նամակներում հաղորդել էի Սօփուլ-Բուլախ, Բինար, Միանդար և Մարաղայ գաւառների բարբարոսութիւնների մասին. այժմ քրդերը անցել են Բուրմի, Սալմաստ և Պաւնէր քաղաքներ, և որպէս հաւատացնում են, թալանել են մինչև 200 զինուոր: Եւս կրել են տալիս տեղային ժողովուրդին, իրանց չը ծանարբանելու համար, և կողոպտած զինացիներն որ տայրերով կը կայքը տանում են, անց է կացնում թիրաքաց հողի վրա, միայն թէ նրա կեանքին խնայելին:

Բրդերի արշաւանքի մէջ բացի Թիւրքիոյ կառավարութեան խորամանկ քաղաքականութիւնից, նկատուում է և մի անկուսափելի տնտեսական անհրաժեշտութիւն: Թիւրքական Հայաստանի անցնող ձմեռվայ սոյն ժամանակ, յայտնի է, թէ ինչ տառապանքներ կրեցին քրդերը քաղցածութիւնից, նրանք վաճառեցին բոլորը ինչ որ ունէին և տուեցին հայեր. այսուամենայնիւ ամենաշուտ աղբիւրներից ստեղծուած է, որ մօտ 80 հազար քրդեր ստեղծուած էրան Եւս ձմեռ պատում էր քրդերին մի և նոյն վիճակը: Ծայր վարուցանք չունեցող վայրերն ջրաբեր առաջնիկայ ձմեռվայ համար ոչինչ պատրաստութիւն չունէր. պէտք էր մի շարքով ապրել, պէտք էր մի կողմից գնարք ձմեռը բերել: Եւ ահա հնչելի նման թափվեցան Պարսկաստան և սկսեցին կողոպտել այդ երկրի հարուստ գաւառները:

Սենք միշտ ստորած էին տեսնել որ ջուրը ասպատակները դաշտերից բլուժում տանում էին անհասարակ և եթէ բնակիչներին մէջ էին մտնում, յափշտակում էին անային թնձի, բայց արժէք ունեցող իրեղեններ: Իսկ այժմ ընդհանրապէս ենք տեսնում քրդերը աւելի մեծ նշանակութիւն են տալիս ցորենին, ալիւրին, բրինձին և այլ հատկեղեններին: Եւս սոված գայլերին ուտէ չհարկաւոր: Մի՞թէ ինքը Թիւրքիան չը պատրաստեց այդ գաղանկներին, սովորեցնելով նրանց ապրել օտարների աշխատաւոր երկրագործի հաշիւով... Պաւնէ:

քրդերը յառաջիկայ ձմեռը սոյն չը մեռնելու համար, կը կողոպտեն թիրաքաց Հայաստանի քրիստոնեաներին, բայց նրանց մօտ էլ հայեր մեծ քանակութիւն չը կայ: Պարսկաստանի այս տարվայ յաջող հունձքը քաղց քրդերին դէպի Եւրոպայական գաւառները: Բոլորովին դժուար չէ նախագուշակել որ այդ կողոպտած գաւառներում շուտով կը տիրէ սովը: Եւրոպացիք գիւղացին քաղցած կը մնայ, իսկ քուրդը նրա աշխատութեան արդիւնքը կը տանէ Թիւրքիա և այս ձմեռ կը սկսէ հանդիստ վայելել:

Բրդերին զսպելը, կամ նրանց ասպատակութիւնների առաջը առնելը պարսից կառավարութեանը մեծ դժուարութիւններ կ'մէջ է ձգել, զիւսուրդապէս այն պատճառով, որ քրդերը կանոնաւոր պատերազմ չեն մղում, այլ որպէս աւազակների խմբեր, տարածվել են զանազան գաւառներում: Մի տեղում ջարդում են նրանց, մի տեղից հալածում են նրանց, յանկարծ յայտնվում են մի այլ տեղ, ուր բոլորովին չեն պատվում: Մեծ քաղաքներին չեն մօտենում. իրանց միշտ հեռու են պահում դաշտերից, ընտրում են լեռնային անմասնելի տեղերը, ուր կանոնաւոր զօրքերի անցնելու համար մեծ դժուարութիւններ կան:

Պարսկաստանի քրդերի դէմ անպատրաստ գտնվող պէտք է վերաբերել երկու զիւսուրդ պատճառներին. անդիպանքների Եւրոպայական հետ ունեցած կոնկրետ և այն միտքը, որ ժամանակ շատ անցած իստվում էր, թէ Հերաթը պէտք է տայ Պարսկաստանին, հրապուրել այդ պետութեանը, հարկադրելով նրան բաւական զօրք պահել ապրանքային առձմանների վրա. երկրորդ պատճառն այն է, որ ռուսները Եւրոպայից ելած ռազմական արշաւանքների աւելի թիւով պարսիկները այժմ 35 հազար զօրք են պահում Եւրոպայականում և Խորասանի մէջ: Եւս հանդիպանքները ուղարկութեան աւելից, հարկաւոր էր, որ ռուսները և անդիպանք օգնէին Պարսկաստանին, երբ նրանց պատճառով Եւրոպայականը այժմ մնացել է առանց զօրքերի: Եթէ քրդերի այժմեան շարժումը լինէր լոկ զբոսական տաղանդութիւն, ինչպէս ինքն եղել է, պարսիկներին շատ հեշտ էր մարդը նրանց. բայց այստեղ նկատում է թիրաքաց կառավարութեան գաղտնի օգնականութիւնը և նրա խորին քաղաքականութիւնը, որ քրդերի ձեռքով կամենում է պատժել պարսիկներին: Եւսով Պարսկաստանը արժանացաւ այդ պատժին, — շատ դժուար է պարզել, եթէ ի նկատ առնելը վերջին երկու, երեք տարիների քաղաքական անցքերը: Ռուսները պատժեցին քրդերին, փոխանակ մահճատարական թիրաքներին օգնելու, հակվեցան դէպի քրիստոնէական գաւառներին կողմը: Ռուսները այժմ պատերազմ ունեն Թիւրքիական մահճատարական հետ, պարսիկները դարձաւ չեն օգնում նրանց, դարձաւ համակրում են ռուսաց յայրենութիւններին: Եւսով քաղաքականութեանը միջոցներն:

Ի հարկէ, մահճատարական պարսիկներն այդ տեսակ համարը դէպի քրիստոնէական պետութիւնները չէր կարող շատ անորոշել լինել Թիւրքիային, որը դեռ ներկայ տարվայ սկզբում երազում էր կազմել մի համաշխարհական իւլաւմա կան միութիւն և այդ իսկ նպատակով Կ. Պոլսից ուղարկելու:

կիւնցան սուլթանի և շէյխ-ուլիսլամի շրջաբերականների միջոցաւ օրինակներ դէպի երկրապետի բոլոր ծայրերը, ուր կուլին Մուհամմէդի հետեւորդներ: Բայց Պարսկաստանը միշտ իրան հեռու է պահել Ի. Գրան ինտրիգաներից: Պարսիկները իրանց շնայ աղանդով նոյնքան հաւատալ են սուլթանի թիրաքներին, որքան կապալաններին և քրիստոնէականներին:

Օգուտ քաղելով անցնող ձմեռվայ սովից և քրդերի այս տարվայ քաղցածութիւնից, Թիւրքիային շատ հեշտ էր զինուորով քրդերին, թող տալ նրանց կողոպտել պարսից գաւառները և դրանով յաղթել իր վրէժները: Եւսով Եւրոպայից զինուորեալ իսկուրդներ ռուսաց պատերազմի ժամանակ, երբ թող տուէր նրանց ասպատակել Հայաստանի գաւառները, արհեստով և կրակով ծածկել Հին Բայազէդը: Պահանջ մի այսպիսի վայրենի ժողովուրդը, որպէս քրդերն են, և կերակրել նրանց անհատկութիւններով. — այդ կարող է աւելի Թիւրքիայի նման մի աւագակ պետութիւն միայն, որ յանգնում է իրան քաղաքակրթութեան պետութիւնների կարգում դրնել:

Եւսով Հաշի արքանից Թեհրանի թիրաքաց դեսպանի հետ այն բանակցութեան մէջ է, թէ քրդերին ջարդելուց յետոյ տարակոյս չը կայ, որ նրանք կը փախչեն դէպի Թիւրքիա, որտեղից կեանք են, — այդեւթ թիրաքաց կառավարութիւնը թող իր տալ պարսիկներին անցնել թիրաքաց հողի վրա և յետ խել նրանց տաքած աւաքը ու կողոպտել, — և եթէ այդ կարող չի, արդեւթ թիրաքաց կառավարութիւնը կ'անհրաժեշտ պատասխանատուութիւնը կ'աւա, քրդերին պատժելու և Պարսկաստանի կրած վնասներին բաւականութեան տալու համար: Թէ ինչով կը վերջանան այդ բանակցութիւնները, — այժմ դժուար է որոշել, միայն այսքանը կարելի է յուսալ, որ պարսիկները շուտով կը մաքրեն իրանց երկիրը այդ աւազակներից, իսկ ինչ որ վերաբերում է կողոպտած ժողովուրդին, շատ պարզ է, որ այս ձմեռ նրանք հաղթ կարող են ապրել, որովհետեւ զիւզացիների մօտ ուտելու ոչինչ չէ մնացել, բոլորը յափշտակվեցաւ, բոլորը տարվեցաւ դէպի Թիւրքիա: Եւսով այդ Եւրոպայական ժողովուրդը անցնող տարվայ սովի ժամանակ բոլորովին աղքատացել էր. այս թշուառութեան վրա աւելցան քրդերի այս տարվայ ասպատակութիւնները:

Վերջացնելով նամակ, աւելորդ չեմ համարում ուղարկել թիրաքներին Թիւրքիայի և մի ուրիշ քաղաքականութեան վրա, որից նա գոնէ կարող է ժամանակաւորապէս շահվել: Եւսով թիրաքաց Հայաստանում կազմվում է հայերի և մահմեդականների նոր վիճակագրութիւն: Մահմեդական մի խոշոր մեծամասնութիւն ցոյց տալու համար թիրաքաց կառավարութիւնը աշխատում է դրոժ գնել ամեն հնարները: Տարակոյս չը կայ, երբ պարսիկները կը վաճառեն իրանց երկրից քրդերին, նրանց հետ կը փախչեն դէպի Թիւրքիա և պարսկահպատակ քրդեր, որոնք ասպատակեցան իրանց կառավարութեան դէմ և այդ բոլորին թիրաքաց վիճակագրները կը հաշվեն, որպէս իրանց հպատակներ:

ՄԵՇԱԿԻ ՀԵՌԱԳԻՆՆԵՐ

ՄԻՋԱԶԳՈՒՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵՒՆՑ

Ս. ՊԵՏԵՐԿՈՒՆԻՐԻ, 25 հոկտեմբերի Եւսով, հոկտեմբերի 25-ին հասան Ս. Պետերբուրգ միևնույն ժամանակ և Ֆրանսիական դեսպան Հանգի:

ԼՕՆԻՍԵ, 25 հոկտեմբերի Գլխաւոր նաւատորմը հրաման ստացաւ ուղևորվել երեք քաղաքի դէպի իրանդական ափերը: Իրանդական կառավարական միութիւնը մի շրջաբերական հրապարակեց, որով հրապարակ է ժողովուրդին նուիրատուութիւններ տալ պաշտպանողական գումար կազմելու համար:

ԹԻՒՐԵՆ, 24 հոկտեմբերի Եւրոպական թողեց քրդերին:

ԳԻՒԴՊՈՊՈՒՆ, 25 հոկտեմբերի Եւսով յայտնված է Տ. Սկորբելային ռուսականների դատավճիռը. երկու շնորհագորցիներ դատապարտված են մահաւան պատժի, մի մանկեղանցի տաճարակիր աշխատանքներ 12 տարի ժամանակով: Ուղափախ եղբայրը բանտարկութեան 16 տարով:

Ս. ՊԵՏԵՐԿՈՒՆԻՐԻ, 25 հոկտեմբերի Կառավարական հաղորդութիւն. հոկտեմբերի 23-ին կոմ Լօրիս-Սիլիքով, Ափսախով, Եւրազ և Վալուեով սկզբնական խորհուրդ ունէին տապաւրական օրէնքներ վերաբերելու մասին: Հետեւալ խորհուրդը, որին կը մասնակցեն առանձին խորհուրդներ բոլոր անդամները, կը կայանայ հետեւալ շաբաթվայ մէջ: Գլխաւոր ինտենդանտութիւնը տալիս է քաղաքին 35,000 կուլ (շուալ) պիւր, այն պայմանով, որ քաղաքը 1881 թուի յուլիսին վերադարձնէ բոլորը: Դուռնի 30000 բուրլու կրիզիտ բաց արաւ հաց գնելու համար: „Берегъ“ բաղադրը տալի է քաղաքական յանցանքների հետեւալ ազգանունները, որոնց գործը այսօր է քննվում: 1) ազնուական Լէւեանդր Ալիստոլովսկի 2) Վալդիմիր Գրեգոր, 3) Նիկոլայ Բուլ, 4) Բուլիչ, 5) Օկազսկի, 6) Օուրբովսկի 7) Էրեսով, 8) Տիխոնով, 9) Մարտիրոսովսկի, 10) Սերկանսկի 11) Օւսուրկովսկի, 12) Յուրիան, 13) Պրիստաւով, 14) Եվգենիա Ֆիգներ, 15) Գեդելուհի Գրեանդով, 16) Սօփիա Իվանովա:

ԲԵՐԿՈՒՆԵՐ, 24 հոկտեմբերի Գերբաւալ կրեց բառալիւն զօրքերով հաւասար Միտայի և սկսեց բանակել արշաւական միութեան երեք առաջնորդների հետ, հրապարակում նրանք ինքնակրկն սուլթանի հետ: Եւսով: Եւրոպայից յայտնվեց յայտնի, որ Կազմվել-փաշա չէր շնորհագորցիների թիւում լինելով կարգին Դուրցիսի գնչուներ:

ՓԵՐԻՉ, 24 հոկտեմբերի Լիտվից և Եւսովից հոգեւոր միարանութիւններին արտաքսելու ժամանակ կատարուող խուճուրդին պատահեց: Լուի ժամանակ մի մարդ է սպանված:

Ս. ՊԵՏԵՐԿՈՒՆԻՐԻ, 24 հոկտեմբերի Պրեմիալիկի հետադուր է Ռուգայից Ալեքսանդրի կողմից հոկտեմբերի 20-ից ներկայ գաւառներ և ամառը հետախուզեց զինելու Խուսուխէյի և Կուլուսիւր ընդ աղանդները Եւսով: Եւսովից և միջին Գորկից Ուգուա Դաւապարհաբարութիւնը վերջացած է: Ընդամենը անցել են 7,200 վրսու: Գլխաւորական հարուստ հետեւանքներ ստացալ:

Կապալիկ—հրատարակող ԳԵՐԿՈՒՆԻՐԻՆԻ